

dr Michał Latawiec*, <https://orcid.org/0000-0001-8803-4202>

prof. Anna Latawiec*, <https://orcid.org/0000-0002-0769-7328>

*Instytut Filozofii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

w Warszawie

Dialog jako narzędzie w ochronie przyrody

Dialogue as a tool in nature conservation

Abstrakt: Przyroda jest wrażliwa na podejmowane przez człowieka ingerencje. Ich skutkiem często pojawiają się konflikty społeczne. Rodzące się na tym tle dylematy, domagają się wyjaśnień. Celem artykułu jest wykazanie użyteczności dialogu w procesie uświadamiania istoty tych dylematów. Z tej racji, dokonano najpierw przeglądu określeń pojęcia dialogu oraz cech charakteryzujących ten proces. Zaproponowano własne określenie dialogu uwzględniające jego szczególną rolę w rozumieniu ochrony przyrody. Po wskazaniu sensu podejmowanych działań na rzecz przyrody, mimo rodzących się dylematów, wskazano użyteczność dialogu jako narzędzia służącego wyjaśnianiu przyczyn i istoty dylematów.

Słowa kluczowe: dialog, dylemat, konflikt, ochrona przyrody

Abstract: Nature is sensitive to human interventions. They often result in social conflicts. The dilemmas that emerge in this context require explanations. The aim of this article is to show the usefulness of dialogue in the process of making people aware of the essence of these dilemmas. For this reason, we first review the notion of dialogue and the features that characterise this process. The proposed definition of dialogue takes account of its specific role in the understanding of nature conservation. After indicating the meaning of activities undertaken to protect nature, despite emerging dilemmas, the usefulness of dialogue is indicated as a tool for explaining the causes and essence of the dilemmas.

Keywords: dialogue, dilemma, conflict, nature conservation

Wprowadzenie

Dialog jest pojęciem obecnym w naszym języku naturalnym. Odmieniane jest ono na różne sposoby, ale też występuje w różnym znaczeniu, w różnych kontekstach licznych dyscyplin naukowych. Podobna sytuacja ma miejsce w odniesieniu do określenia ochrony przyrody. Z tej racji, na wstępie zostanie przedstawiony krótki przegląd określeń dialogu, a następnie warunki rzetelnego dialogu.

Dialog pełni istotną rolę w różnych płaszczyznach obecności człowieka: może to być dążenie do bezpieczeństwa, do zrozumienia zachowania w konkretnych warunkach społecznych, psychologicznych czy socjologicznych. Warunkiem użyteczności dialogu jest nie tylko zrozumienie jego istoty, ale także wypracowanie rzetelności jego przeprowadzenia.

W działaniach człowieka na rzecz ochrony przyrody pojawiają się i takie, których skutki nie zawsze są znane. Sytuacja taka domaga się rzetelnych wyjaśnień. Najpierw

zostanie wprowadzone zmodyfikowane określenie pojęcia „dialog”, które nabierze szczególnego znaczenia w ochronie środowiska. W artykule wykazane zostanie, że właśnie dialog jest ważnym narzędziem w informowaniu o przyczynach tworzących się dylematów ekologicznych. Warto też podkreślić, że obszar ochrony przyrody jest wrażliwy na podejmowane ingerencje i domagają się one szeregu uzasadnień, tłumaczeń prowadzących do rozumienia rodzących się konfliktów i protestów społecznych.

1. Kontekstowe ujęcia pojęcia dialog

„«Dialog» z greckiego *diá-logos* («dwu-słowie», «rozmowa», łac. *colloquium, sermo*), dochodzenie do prawdy poprzez (dzięki) rozum i logikę; *dia-legein* także jako rozmawianie, przekonywanie za pomocą słów i dochodzenie do porozumienia" (Bronk, Salamucha, 2010, s. 16). Przytoczone wyjaśnienie Bronka i Salamuchy, są niezwykle wartościowe w dyskusjach prowadzonych na temat dialogu. Po pierwsze dlatego, że podkreślono tu działanie dwustronne. Po drugie zaś, że istotą dialogu jest rozmowa prowadząca do konsensusu. I tak zostanie tu potraktowane pojęcie i zjawisko dialogu. Warto też podkreślić wagę tekstu tych autorów, ze względu na umieszczenie podjętych analiz w kontekście prawdy o człowieku (Bronk, Salamucha, 2010).

Pojęcie dialogu jest bardzo rozpowszechnione zarówno w życiu codziennym, jak i w pracach naukowych. Dialog jest bowiem istotnym sposobem komunikacji człowieka. Przegląd takich określeń można znaleźć w wielu publikacjach (A. Latawiec, 2006; A. Latawiec, 2007; Parzyszek, 2000; J. Wojcieszek, M. Wojcieszek, 2019). Jest ono stosowane na różne sposoby i w różnych kontekstach. Dzieje się tak dlatego, że ma ono wiele znaczeń. Potocznie najczęściej dialog niesie pozytywny wydźwięk. Chodzi o to, że efektem dialogu ma być próba porozumienia się w dyskutowanej kwestii. Taki dialog proponuje się w ustalaniu powodu różnicy zdań, jakiś nieporozumień, konfliktów. W potocznym rozumieniu dialog dotyczy dwóch osób, które najczęściej chcą się porozumieć. Chcąc zrozumieć przyczynę konfliktów pragną je usunąć właśnie w dialogu (A. Latawiec, 2006; A. Latawiec, 2007; Parzyszek, 2000; J. Wojcieszek, M. Wojcieszek, 2019).

Warto na początek zacytować fragment książki Krzysztofa Wieczorka, analizującego poglądy filozoficzne Józefa Tischnera i Andrzeja Nowickiego dotyczące między innymi dialogu. Píše on: „«dialog»: w swoim podstawowym znaczeniu słowo to oznacza postawę osób, charakteryzującą się wzajemnością pytań i odpowiedzi. Kiedy więc mówimy o «formule dialogu», mamy na myśli pewien abstrakcyjny model tej postawy. Niekiedy zresztą używa się samego pojęcia «dialog» w sposób abstrakcyjny, mając na myśli wzajemny stosunek na przykład dwóch światopoglądów (dialog wierzących z niewierzącymi), dwóch systemów wartości (dialog chrześcijaństwa z marksizmem). Pojawienie się postawy umożliwiającej nawiązanie relacji dialogicznej między osobami i powstanie wzajemności

wymaga spełnienia określonych warunków. Nie znaczy to, oczywiście, że ustalony zespół warunków powoduje w sposób deterministyczny zajęcie relacji dialogicznej. Partnerzy dialogu nie muszą zgadzać się z sobą pod każdym względem (zresztą najprawdopodobniej taki dialog byłby właśnie dialogiem pozornym). (...) Można być przekonanym, że partner nie ma racji, a mimo to nie uchylać się od dialogu. Dzieje się tak wówczas, gdy za ważniejsze i cenniejsze od trwania za wszelką cenę przy własnym zdaniu uważa się poszukiwanie prawdy wszelkimi możliwymi drogami i z uwzględnieniem jak największej ilości aspektów" (Wieczorek, 1990).

W literaturze przedmiotu na temat dialogu wypowiadają się specjaliści z wielu dyscyplin naukowych. W niniejszym tekście szczególny nacisk zostanie położony na te z zakresu nauk społecznych (m.in. psychologii, socjologii, pedagogiki, nauk o bezpieczeństwie) i nauk humanistycznych (np. filozofii, historii, językoznawstwa, czy kultury). Z tej racji, przytoczonych zostanie kilka z takich propozycji, by z jednej strony udokumentować tę wieloznaczność pojęcia, a drugiej zaś - zarysować tło dla proponowanego przez nas rozumienia dialogu.

I tak np. "formą uprawiania socjologii publicznej jest dialog, debata publiczna. Dialog socjologii z grupami społecznościami uzasadnia ich istnienie. Ponieważ dialog i debata informują o problemach, potrzebach i oczekiwaniach społecznych, stanowią źródło wiedzy dla socjologii publicznej, a wiedza ta ma charakter refleksyjny i komunikatywny" (Kosznicki, 2010, s. 54-55; Hułas, 2011, s. 41). To określenie jest tu o tyle przydatne, że dyskusje dotyczące ingerencji człowieka w przyrodę pojawiają się w społecznym kontekście. Co ciekawe, w tym sensie, dialog rozumiany jest przez socjologów jako wieloosobowa dyskusja, a nawet refleksja nad postawionym problemem. W gronie dyskutujących socjologów nie ma potrzeby skupiania osób o podobnym zakresie wiedzy, czy poglądach. Dyskusje te obejmują ludzi, którzy są zainteresowani konkretnym problemem natury społecznej (Hułas, 2011).

W innym miejscu można przeczytać, że „dialog (...) rodzi wątpliwości, sygnalizuje kryzys, prowadzi do namysłu (zastanawiania się) nad jakością życia społecznego. (...) może być formułą ludzkiego myślenia o tym co złożone, a więc o życiu społecznym oraz to, na czym polega możliwość szerszego spojrzenia na dialog spojrzenia (...). W filozofii hermeneutycznej dialog jest „sposobem bycia”, wspólnotą ludzkiej komunikacji, trwającą „rozmową”. Sens świata - podkreśla się - jest niemożliwy do ujawnienia (tworzenia) w monologu. Poznanie realizuje się w dialogu, w którym nikt nie ma „ostatniego słowa” (Stadniczeńko, 2014, s. 317). Zdziwiająca może być twierdzenie, że dialog nie prowadzi do porozumienia. Pojawia się pytanie, o sens podejmowania dialogu, jeśli nie liczymy na pozytywne jego skutki.

Jednakże w literaturze przedmiotu można znaleźć też inną propozycję, w której „dialog społeczny jest m.in. definiowany jako wszelkie formy negocjacji, konsultacji oraz zwykłej wymiany informacji. Dialog społeczny bywa rozumiany jako mniej lub bardziej

zinstytucjonalizowany sposób komunikowania się między władzą państwową a różnymi podmiotami społecznymi, reprezentującymi interesy znaczących odłamów społeczeństwa, których zasadniczą funkcją jest wzajemne przekazywanie opinii oraz ustaleń dotyczących celów, instrumentów i strategii wdrażania jakiegoś rodzaju polityki publicznej (...). Dialog oznacza rozmowę, wymianę poglądów, która może doprowadzić do zbliżenia stanowisk i do kompromisowych rozwiązań, dzięki którym uniknie się otwartych konfliktów społecznych” (Stadniczeńko, 2014, s. 321; Liszcz, 2011, s. 502).

W psychologii rodziny proponuje się, by dialog traktować jako pewną strategię czy metodę mającą na celu „rozwiązanie problemu i utrzymanie dobrych relacji. Może on przyjąć różne formy, jak np. szukanie kompromisu, dyskutowanie czy rozeznanie się dotyczące pomocy z zewnątrz” (Ryś, Greszta, Grabarczyk, 2019, s. 229; Kuncewicz, 2010, s. 127-128).

W tekstach humanistycznych można odnaleźć szereg propozycji jak np.: „dialog jest: rodzajem komunikacji międzyludzkiej; miejscem wyłaniania się prawdy; sposobem poszukiwania prawdy w drodze wymiany myśli (poglądów); spotkaniem międzyludzkim; sposobem bycia, umożliwiającym istnienie wspólnoty; wymianą argumentów (racji) skierowaną na uzyskanie racjonalnego konsensusu (jednomyślności, powszechnej zgody) w drodze publicznego roztrząsania racji; sposobem załatwiania sporów w społeczeństwach demokratycznych; spotkaniem osób, chcących się porozumieć w sprawie poglądów i działań, co do których istnieją rozbieżne opinie; ujętym sposobem porozumiewania się ludzi ze sobą; rodzajem relacji międzyludzkiej, polegającej na uznaniu drugiego człowieka jako osoby (warunek udanego dialogu) przy rezygnacji z jego instrumentalizacji i narzucania siłą własnych przekonań czy wymuszania określonych sposobów zachowania/działania; formą tworzenia i podtrzymywania wspólnoty sensu; (...); rozmową, którą ktoś prowadzi sam ze sobą; myśleniem (poznaniem), które ma zawsze charakter dialogowy” (Bronk, Salamucha, 2010, s. 16), czy też „dyskusją językową między kilkoma osobami”, czyli „Dialog jest dyskusją, prowadzoną językowo między dwoma lub więcej osobami, charakteryzującą się opozycyjnym mówieniem: w postaci pytania i odpowiedzi (celem ujaśnienia pojęć), twierdzenia i kontrtwierdzenia (celem ufundowania sądu), dowodu i jego obalania (dla ujawnienia sposobów rozumowania)” (Lorenz, 1980, s. 471-472).

Warto jeszcze wspomnieć o różnych rodzajach dialogu wyznaczanych przez dyscyplinę, której dotyczą. Takim przykładem może być dialog pedagogiczny (Ablewicz, 2019).

Przytoczone powyżej określenia dialogu należy traktować jako potwierdzenie opinii o wieloznaczności omawianego pojęcia, jego kontekstowej sprzeczności i różnorodności.

2. Warunki i rola dialogu

Troska o wartość dialogu może być odczytana w wypowiedziach wielu autorytetów. Warto szczególnie zwrócić uwagę na te formułowane np. w encyklikach. Do wartości dialogu odwołuje się papież Paweł VI w Encyklice *Ecclesiam Suam* (Paweł VI, ES 1964). I choć papież ma tu na uwadze przede wszystkim dialog religijny, z kościołem, z niewierzącymi, to podawane przez niego wskazówki są niezwykle cenne. (Paweł VI, ES 1964).

I tak, jako istotne cechy dialogu wymieniono w tym dokumencie: jasność, by być zrozumianym; łagodność, by usunąć pychę; zaufanie do drugiego; roztropność niezbędną do rozeznania nastawienia umysłowego i moralnego słuchacza (ES, 82). Za istotną cechą trzeba tu uznać gotowość do podjęcia rzetelnego dialogu (ES, 93). Ponadto, zdaniem Pawła VI „Dialog jest bowiem wkroczeniem na tę drogę, na której wzajemne stosunki między ludźmi układają się według zasad roztropności i szczerości i przynosi korzyści, jakie daje doświadczenie i mądrość, które wszystkich nakłaniają do skupienia uwagi na najcenniejszych wyższych wartościach. Podejmowany przez nas dialog, nie mający na celu naszej własnej korzyści, jest daleki od wszelkich arbitralnych poglądów, płynie ze szczerego serca, z natury swej sprzyja swobodnemu i uczciwemu pokojowi, odwraca się ze wstrętem od udawania, od rywalizacji, od zdrady i podstępu” (ES, 106).

Ważne jest, by w dialogu spotykali się ludzie faktycznie pragnący porozumienia się. Za słuszną należy uznać uwagę Bronka i Salamuchy, że „Tym, co m.in. nadaje dialogowi jedność, jest wspólny przedmiot dyskusji. Podejmowanie wielu tematów grozi nieporozumieniami z braku dostatecznej kontroli nad przebiegiem dialogu. Dialog wymaga wstępnego ustalenia podzielanych poglądów i wartości, bo dopiero na ich tle można dostrzec faktyczne – teoretyczne lub praktyczne – różnice między stanowiskami stron. Zakłada też minimum porozumienia co do sposobu pojmowania kluczowych słów. Na skutek braku elementarnego porozumienia dialog przeradza się w „rozmowę głuchych” lub w spór czysto słowny. Dlatego jest niemożliwy tam, gdzie rozpadły się wszelkie więzi społeczne i przestała istnieć jakakolwiek wspólnota komunikacyjna. Z drugiej strony, trudno mówić o rzeczywistym dialogu w przypadku środowisk (świato-)poglądowo monolitycznych, gdzie nie ma opozycyjnych stanowisk. Aby autentyczny dialog miał miejsce, muszą istnieć sprzeczne stanowiska a jego uczestnicy poszukiwać najlepszych argumentów na obronę własnych poglądów, równocześnie dążąc do wypracowania wspólnego stanowiska i języka. Z pozorami dialogu mamy więc do czynienia tam, gdzie partnerzy od początku dzielą te same poglądy, rozprawiając (prywatnie lub publicznie) tylko po to, by utwierdzić siebie lub innych co do słuszności własnego stanowiska” (Bronk, Salamucha, 2010, s. 24). Oznacza to, że naczelnym celem dialogu winno być prawdziwe dążenie do porozumienia przy opozycyjnych stanowiskach i przy zachowaniu rzetelności i uczciwości w prezentacji własnych poglądów.

Nie sposób w tym miejscu nie odwołać się do sugestii Romana Ingardena sformułowanej w „Książeczce o człowieku”. Skoro dialog ma być rodzajem dyskusji, to warto przyjrzeć się warunkom nań nakładanych (Ingarden, 1987, s. 173-176).

Zdaniem Ingardena, w dialogu rozumianym jako dyskusja skuteczna, musi być przez wszystkich uczestników respektowana rzetelność myślenia nakierowana na pragnienie uzyskania wyjaśnienia problemu. Dzięki temu, poglądy, przekonania, tezy uczestników dialogu mogą być zawieszane, a racje głoszone przez innych - wysłuchane. Następnie racje te muszą być zrozumiane bez żadnych uprzedzeń i ocen. Musi im towarzyszyć prawdziwa chęć zrozumienia. Wygłoszenie własnych przekonań wymaga całkowitej rzetelności, otwartości, gotowości przyjęcia tez innych, jeśli mogą być one drogą do prawdy. Poszukiwanie prawdy może być procesem trudnym, lecz nie niemożliwym. Warunkiem jest tu rezygnacja ze stronniczości, manipulowania, a pojawić się musi chęć współpracy w dążeniu do prawdy (Ingarden 1987, s. 173-176).

Ważne, by podejmując dialog mieć na uwadze, że nie chodzi w nim o „eliminowanie różnic w podejściu do przedmiotu, lecz o eliminowanie fałszu, zakłamania, złudzeń i iluzji.(...) Dialog nie może być dążeniem do współnictwa w kłamstwie, lecz do wspólnoty w obliczu prawdy. W dialogu chodzi zatem nie tylko o prawdę, lecz i o wspólnotę; nie tylko o przedmiot i tematykę, lecz i o relację między osobami. Dialog zakłada wolność, solidarność, szacunek i zaufanie. Nie ma i nie może być dialogu tam, gdzie jest podejrzliwość, ukryta lub jawna chęć dominacji, przymus lub groźba przymusu, perfidna chęć zdobycia zaufania partnera w celu wykrycia i zdemaskowania jego słabych stron dla zdobycia nad nim przewagi, dążenie do kompromitacji, szantaż, nieuczciwa propaganda. Dialog jest postawą, która obejmuje nie tylko sferę świadomości. Dotyczy także projektów, planów, dążeń i działań. Celem dialogu jest oprócz wspólnego odkrywania prawdy także wspólne odkrywanie i realizowanie wartości, poszukiwanie i tworzenie płaszczyzn współpracy, wspólne przekształcanie świata, wzajemne tworzenie i przekształcanie siebie, stymulowanie rozwój” (Wieczorek, 1990, s. 100-101).

W artykule Douglasa N. Waltona znaleźć można opinię opartą na zasadach argumentowania logicznego, że w dialogu wymagana jest umiejętność uchwycenia wad i zalet podawanych argumentów w dialogu. Zaproponowano przy tym wyróżnienie typy dialogów: perswazja jako spór polegający na przekonaniu o swoich tezach; pytanie zadawane w celu zdobycia większej wiedzy w określonej dziedzinie i negocjacje, przy czym perswazja i negocjacje są trudne do rozróżnienia (Walton, 1989, s. 169-176).

Z powyższego przeglądu można wywnioskować, że pojęcie dialogu ma raczej pozytywny lub obojętny wydźwięk. Na tle przytoczonych propozycji określę pojęcia dialog, zaproponowane zostanie także jego określenie, które jest szczególnie użyteczne na terenie ochrony przyrody. Warto podkreślić, fakt specyfiki tego obszaru, gdyż do prowadzenia takiego dialogu czują się upoważnieni ludzie o różnych poglądach,

zainteresowaniach, przekonaniach itd. Można wręcz uznać, że niemal każdy człowiek poczuwa się do tego, by wypowiedzieć swoje zdanie na temat zasad i rozwiązań dotyczących ochrony przyrody. Pojawia się wówczas swoista komunikacja, najczęściej jednak wiążąca się z przekazywaniem treści antagonistycznie nastawionych grup ludzi. Dokonująca się w obrębie dwóch osób jest uznawana za dialog w klasycznym sensie. Wówczas określony zostanie on jako proces dochodzenia do konsensusu. Chodzi o to, by pamiętać o wspólnym problemie podejmowanym w dialogu, wspólnej jego specyfice, a wreszcie – wspólnym języku z pojęciami równoznacznymi. Każda ze stron dialogujących stanowi pewną całość, w której jej członkowie połączeni są relacjami tożsamości, przynależności do grupy, podobnym językiem, sposobem wyrażania się i szukania argumentów za i przeciw głoszonej tezie. Często wykorzystywana jest przez osoby dialogujące manipulacja językowa, ukryte założenia służące uzasadnianiu głoszonych przez siebie twierdzeń (A. Latawiec, 2006).

Na użytek dyskusji na temat ochrony przyrody zaproponowano w niniejszym tekście, by przez dialog rozumieć rzeczową komunikację mającą na celu wyjaśnienie przyczyn i w miarę możliwości pojawiających się skutków decyzji dotyczących działań człowieka na rzecz ochrony przyrody. Często ingerencje człowieka w przyrodę ujawniane są jako dylematy będące skutkiem tych działań. Choć ze swej istoty dylematy nie dają się jednoznacznie rozstrzygnąć, to jednak dzięki rzetelnym dialogom prowadzonym w przyjaznej atmosferze, mogą być wyjaśniane i rozumiane. Jest oczywiste dla większości społeczeństwa, że naczelnym celem ochrony przyrody to utrzymanie jej w najlepszym z możliwych stanie. Brak jednoznacznych ustaleń dotyczących rozumienia samej idei ochrony wymusza konieczność doprecyzowania wieloznacznego pojęcia przyrody i natury, a wreszcie wskazania adekwatnych do przedmiotu metod działania.

3. Konflikt jako skutek braku dialogu

Przez konflikt należy rozumieć starcie sprzecznych interesów poszczególnych osób, grup społecznych, organizacji społecznych czy też instytucji. Stan taki jest naturalny. Konflikty to nieodłączne elementy funkcjonowania każdej grupy społecznej. W sytuacjach konfliktowych ujawniane bywają tendencje skłaniające uczestników konfliktu do uznania własnych sądów za jedyne słuszne, a przekonań drugich za błędne (Ryś, 2003, 95). Według Tadeusza Burgera, sytuacja patologiczna ujawniana jest dopiero wówczas, gdy konflikt staje się zdarzeniem długotrwałym i wyniszczającym. Wtedy też przestrzeń na dialog jest marginalizowana (Burger, 2007, s. 7).

W literaturze można odnaleźć szereg prac poświęconych konfliktom ekologicznym. Mimo to, określenie konfliktów ekologicznych jest wprowadzane intuicyjnie. I tak, przytoczyć można trzy nieco różniące się określenia: 1. Konflikt ekologiczny to konflikt, którego obiektem jest możliwość korzystania przez różne grupy społeczne, z dóbr

środowiska naturalnego (Jacaszek, 2012, s. 181); 2. Konflikt ekologiczny to bezpośrednia, jawna interakcja społeczna, w której działania każdej strony zmierzają do utrudnienia przeciwnikowi osiągnięcia jego celów związanych z korzystaniem z dóbr środowiskowych (Dutkowski, 1995, s. 13); 3. Konflikty ekologiczne oznaczają powstanie antagonistycznych stosunków w następstwie zaistnienia realnej lub potencjalnej sprzeczności interesów i priorytetów dotyczących kształtowania, korzystania i ochrony środowiska przyrodniczego (Rumianowska, 2012, s. 90). Przyjąć można, że przedmiotem analiz są konflikty społeczne, ujawniające się w kontekście gospodarowania środowiskiem przyrodniczym. Innymi słowy, konflikty te wyrażane są z jednej strony poprzez sprzeczność koncepcji i wizji obecności człowieka w przyrodzie, z drugiej zaś - interesy różnych form działalności ludzi.

W kontekście ochrony przyrody często omawia się problem konfliktów ekologicznych. Najbardziej rozpoznawalne z ostatnich lat to chociażby spór o Puszcę Białowieską (2016-2018), spór o Dolinę Rospudy (2005-2009), a wcześniej próba zmiany trasy drogi przez Górę św. Anny w latach 90-tych XX. W Polsce postulaty ochrony przyrody realizowane są od ponad stu lat. W tym okresie uwidaczniane były problemy także z komunikacją. Niezrozumienie w pełni głoszonych idei jest częstym zjawiskiem. Postulaty wyrażane przez zwolenników ochrony przyrody spotykały się często z brakiem zrozumienia. Nieporozumienia to często efekt np. poglądu, że ochrona przyrody ma na celu powstrzymać postęp cywilizacyjny (Brunicki, 1911). W pracach Pawlikowskiego znaleźć można wyjaśnienie, że najczęściej konflikty między zwolennikami i przeciwnikami ochrony przyrody to skutek nadawania innym wartości tym samym elementom przyrodniczym (Pawlikowski, 1932). Część z konfliktów wiązana jest z obawą o ograniczenie praw własności, zaś używane argumenty ekologiczne są jedynie pretekstem do osiągnięcia własnych celów. Wiele z konfliktów ekologicznych uwidacznianych jest w kontekście sporów o lokalizację przedsięwzięć, mających paradoksalnie chronić środowisko. Dotyczy to np. składowiska odpadów, kompostownia czy różnego typu elektrowni (M. Latawiec, 2020).

Warto jeszcze raz podkreślić, że konflikty ekologiczne nie są tworzone na linii człowiek – przyroda. Przyroda nie jest tu stroną sporu, choć zdarza się, że właśnie w taki sposób konflikt jest prezentowany. Stroną konfliktu może być tylko człowiek, który posiada odmienny obraz funkcjonowania przyrody w swoim otoczeniu. Zatem, konflikty które są tu omawiane mają charakter społeczny, gdzie źródłem jest problem komunikacji i dialogu. Czasem jest to efekt braku świadomego udziału społeczeństwa w podejmowanych decyzjach.

Konflikty ekologiczne – u źródeł których znajdują się problemy z komunikacją – rozwiązać można dzięki intensywnemu dialogowi. Zapobiegać konfliktom powinien dostęp do informacji i udział społeczeństwa w podejmowanych decyzjach. Zaś w przypadku już istniejących i długotrwałych konfliktów z pomocą przyjść mogą: negocjacje; mediacje; facylitacja. Są to sposoby rozwiązywania konfliktów za porozumieniem stron. Jeśli jednak, te

metody zawiodą - a tym samym dialog okaże się niewystarczającym narzędziem - pozostaje arbitraż i sąd. W tym przypadku rozwiązanie konfliktu jest narzucane odgórnie.

4. Sens ochrony przyrody

Ochrona przyrody będzie tu rozumiana przede wszystkim na trzy sposoby, jako: 1. nauka; 2. idea; 3. praktyczne działanie. Choć historia naszej aktywności na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego jest bogata, to dopiero od początku XX wieku można mówić o zorganizowanej i spójnej wizji takiej ochrony. Od tego momentu również następuje ewolucja naszego podejścia do środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem kontekstów kulturowych, czy narodowych.

Za cel ochrony przyrody stawiana jest próba naprawienia szkód wyrządzonych przez człowieka w środowisku naturalnym, a także minimalizowanie nieuniknionego wpływu człowieka m.in. na naturalne procesy przyrodnicze. Jest to zatem próba realizacji dalszego rozwoju cywilizacyjnego prowadzonego w zgodzie ze środowiskiem naturalnym. W tym kontekście warto pamiętać o problemach z idealizacją przyrody. Z jednej strony, taka wyidealizowana wizja przyrody może ułatwić przekonywanie ludzi do ochrony przyrody; z drugiej zaś - utrudnić podejmowanie niewygodnych decyzji. Jest to szczególnie istotne, gdyż większość ludzi żyje w mocno przekształconym lub sztucznym środowisku.

Potrzeba ochrony przyrody uwidacznia się w momencie dostrzeżenia przez ludzi zagrożenia wynikającego z groźby degradacji środowiska przyrodniczego. Dokładnie rzecz biorąc, chodzi o moment dostrzeżenia przez człowieka zagrożenia utraty wartości nadanej przez niego przyrodzie. Na przełomie lat 60. i 70. zdano sobie sprawę z negatywnych skutków rozwoju cywilizacyjnego, a także uznano, iż wiele problemów ma już charakter globalny. W tym też momencie dostrzeżono skutki kryzysu ekologicznego. Wśród wielu ważnych opracowań poruszających tę tematykę należy wymienić: książkę *Silent Spring* pani Carson z 1962, raport Sekretarza Generalnego ONZ U Tanta z 1969 oraz raport Brundtland "Nasza Wspólna Przyszłość" Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju z 1987. Obecnie w literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele wartościowych publikacji zajmujących się omawianą problematyką z uwzględnieniem różnych perspektyw. Wymienić warto książkę *Creation in Crisis*, w której autor przedstawia kryzys ekologiczny jako realne zagrożenie dla Ziemi i m.in. jej funkcji pełnionej jako domu dla człowieka (Kureethadam, 2014).

Jednak istotne jest to, że bez partycypacji i akceptacji społeczeństwa, żadna z idei nie ma szans powodzenia. Zatem, chcąc chronić przyrodę, w pierwszej kolejności należy przekonać do tego np. lokalną społeczność. Zdaniem Jana G. Pawlikowskiego, pioniera ochrony przyrody w Polsce, bez odpowiedniego nastawienia społeczeństwa, żadna koncepcja nie zostanie skutecznie wdrożona. Zgodnie z jego opinią wyrażoną ponad sto lat temu, ideę ochrony przyrody - szerzyć można „słowem i drukiem, przez odczyty, broszury,

artykuły w prasie, wystawy i pokazy, kino, radio, ulotki i widokówki pocztowe, obchody tego rodzaju jak np. "święto drzew" wreszcie przez zakładanie stowarzyszeń" (Pawlikowski, 1932, s. 11).

Dialog powinien określać precyzyjnie cele ochrony, definiować wartości, które nam przyświecają, uzasadniać podejmowane decyzje oraz podkreślać odpowiedzialność za podjęte decyzje.

5. Użyteczność dialogu w ochronie przyrody

Z powyższego opisu może wynikać, że konflikty mają wymiar partykularny. Dialog jest w tym przypadku nieskuteczny, gdyż ścierają się stanowiska pragmatyczne, ekonomiczne i polityczne. Jednak to dialog należy traktować jako narzędzie pomocne w rozpoznaniu prawdziwych przesłanek sytuacji konfliktowych, trudnych i dotyczących sfery aksjologicznej, a nie doraźnych interesów. Nie chodzi tu o spotykane hasła 'człowiek czy przyroda' lub 'kto jest ważniejszy człowiek czy ptaszki'. Chodzi tu zatem o obraz przyrody. Na dwa wartościujące ujęcia przyrody w dobie kryzysu ekologicznego zwrócona została uwaga przez Zbigniewa Wróblewskiego. Pierwsza, to wizja klasyczna, gdzie przyroda zawiera element fundamentalnej oceny, w której przyrodę traktujemy jako normę i wzór myślenia, działania, wytwórczości. Druga, to wizja współczesna, gdzie przyroda jest produktem kultury, czyli nie jest dana. Ujęcie to uwzględnia faktyczny proces antropogenicznych zmian w przyrodzie oraz dopuszcza możliwość technicznego reprodukcjonowania przyrody (Wróblewski, 2003). Inny sposób podziału można znaleźć w pracy Zbigniewa Łepki. Zestawiony został przez niego obraz przyrody fizjocentrycznej Hansa Jonasa z fizjologicznym obrazem przyrody Lothara Schäfera. Przy czym, wskazane zostały minimalne warunki wspólne dla obu stanowisk, tak aby obrazy te przyczyniły się do kształtowania postawy człowieka przyjaznego światu i budowy świata przyjaznego człowiekowi (Łepko, 2017, s. 156).

W obszarze rozważań filozoficznych ważne jest również określenie, jakie idee, wartości i zasady generują całokształt naszych odniesień do świata przyrody oraz, w jakim zakresie jesteśmy w stanie je respektować i urzeczywistniać w praktycznych działaniach (Tyburski, 1999, s. 154). Według Tyburskiego, trzymanie się przyjętych wartości i norm ma pozwolić na: 1. rozwiązywanie lub tonowanie konfliktów; 2. ocenę moralną postawy człowieka wobec przyrody; 3. motywowanie do działań na rzecz ochrony środowiska (tamże, s. 154).

Oprócz postaci przyrody, należy pamiętać o określeniu relacji człowiek-przyroda. Antropocentryzm i fizjocentryzm (biocentryzm) to stanowiska filozoficzne, których zadaniem jest ujawnienie istoty przyrody i miejsca w niej człowieka. Propozycje te określają

relację człowiek - przyroda, próbując dotrzeć do tego, jaka jest obiektywna, prawdziwa natura przyrody (Lemańska, 2016).

Rzetelnie prowadzony dialog może wskazać obszary dylematów w ochronie przyrody. Dialog może pomóc w wyborze „jednej z równoważnych możliwości o tej samej wadze, przy czym wybór jednej z nich oznacza utratę rozwiązania alternatywnego. Stąd skutki tego wyboru ujawniają się z biegiem czasu. Jedna grupa dylematów wynika z naszej niewiedzy przy podejmowaniu decyzji, co do działania na rzecz przyrody. W konsekwencji oznaczać będzie nieznaną skutków podjętego działania. Na przykład decyzja dotycząca wyboru przedmiotu ochrony na danym terenie: proces przyrodniczy, czy postać przyrody, który jest nam obecnie znany. Ochrona jednego aspektu wyklucza drugi. Proces przyrodniczy jest dynamiczny i zmienny, a więc przyroda ma podlegać zmianom. Oznacza to możliwość dopuszczenia do utraty chronionych elementów. W drugim przypadku, ochrona aktualnej postaci przyrody może być postrzegana jako próba zakonserwowania pewnej postaci przyrody i niedopuszczanie do przebiegu wybranych naturalnych procesów” (M. Latawiec, A. Latawiec, 2020). Inny przykład dylematu to sytuacja wystąpienia nieoczekiwanych skutków działalności człowieka. Pustynia Błędowska może być dobrą tego ilustracją. Obecny wygląd tego miejsca jest efektem znaczącej degradacji całego terenu. Przypadkowo wykształcone siedlisko jest dziś chronione przez przyrodników i wszelka ich działalność ma na celu niedopuszczenie do przywrócenia stanu sprzed naszej pierwszej, znacząco negatywnej ingerencji (M. Latawiec, 2016, s. 85; M. Latawiec, A. Latawiec, 2020).

Tym samym pogłębiony dialog wskazuje ukryte różnice prezentowanych stanowisk. Wspomniany wcześniej konflikt o Puszcę Białowieską ilustruje tę sytuację. Wśród stron konfliktu wyróżnić można między innymi organizacje ekologiczne oraz leśników. W mediach zaś często usłyszeć można było pytanie *kto ma rację w tym sporze?*. Wydaje się jednak, że było to źle sformułowane pytanie. Poprawnie powinno brzmieć: *‘jaką wizję przyrody posiadają strony sporu*. Dzięki temu, ukazać można różnice w postrzeganiu postaci przyrody, z którą obcujemy oraz wartościowaniu przyrody. Z jednej strony, jest to chęć oddania wszelkich procesów przyrodniczych naturze (np. akceptacja obecności gatunków uznawanych jako szkodniki, które mogą realnie wpłynąć na wygląd danego ekosystemu). Z drugiej zaś- utrzymanie dotychczasowej gospodarki zasobami przyrody i próba zachowania dla kolejnych pokoleń obecnego charakteru ekosystemu.

Należy podkreślić, że w dialogu są wskazywane wartości, które są afirmowane, a także argumenty na rzecz ochrony przyrody. Zaś dla celów ochrony przyrody może to być argumentacja na rzecz zmiany postaw społecznych wobec przyrody.

Podsumowanie - wnioski praktyczne

Przede wszystkim, należy podkreślić, że w prezentowanym artykule celowo podjęty został temat związany z dialogiem – a nie z dyskusją – w działaniu na rzecz ochrony przyrody. Mimo, iż w niektórych z przytoczonych określeń ukazane zostało rozumienie dialogu jako dyskusja, to należy pojęcia te odróżnić. W wyjaśnianiu zjawisk i zdarzeń towarzyszących ingerencji człowieka w przyrodę, istotną rolę odgrywa właśnie dialog, a nie dyskusja. Porównując obie te formy komunikacji człowieka, w literaturze przedmiotu, przytoczona jest charakterystyka obu typów komunikacji. (Van Rossem, 2006; Jaskuła, Korporowicz, 2017). I tak, dyskusja to retoryka, w której chodzi o przekonywanie do swoich racji, przyjmowanie stanowisk i dawanie odpowiedzi. Jednocześnie chodzi w niej o zachowanie indywidualnych opinii. W dyskusji toczony jest spór przyjmujący postawę ataku i obrony własnych tez i sądów. Główny cel dyskusji to podjęcie decyzji. Natomiast w dialogu (dialektyce) chodzi o poznanie prawdy na drodze słuchania innych i na tej podstawie modyfikowanie swoich przekonań, wspólnotowe poszukiwanie odpowiedzi na stawiane pytania. Biorących udział w dialogu charakteryzuje postawa dociekliwości i potrzeba poszukiwania rozwiązań i wyjaśnień. Natomiast główny cel dialogu to wgląd w wartość prezentowanych sądów i tez (Van Rossem, 2006, s. 49; Jaskuła, Korporowicz, 2017, s. 35). Należy zwrócić uwagę na to, iż K. Van Rossem dokonuje porównania obu sposobów komunikacji, analizuje szczególnie rodzaj dialogu, tj. sokratejski. W swych badaniach preferuje on ten typ dialogu, gdyż zajmuje się między innymi filozofią praktyczną i filozofią edukacji (web-01). A właśnie w wyjaśnianiu dylematów z obszaru ochrony przyrody przydatne są narzędzia wykorzystywane w filozofii praktycznej i filozofii edukacji.

W niniejszym artykule zostało mocno podkreślone, że dialog może być użyteczny, jeśli celem jest dotarcie do źródeł dylematów. Dzięki dialogowi możliwe jest uchwycenie pełnego obrazu rzeczywistości i możliwe jest doskonalsze zrozumienie zaistniałych sytuacji konfliktowych. W dialogu powinno się analizować przyjmowane uzasadnienia podejmowanych działań. Jednocześnie należy uświadamiać, że rodzący się konflikt to skutek braku dialogu i dostępu do pełnych informacji i rzetelnych analiz.

Bibliografia:

- Ablewicz, K. (2019). Cechy pedagogicznego dialogu oraz etapy ich uczenia się. Odniesienie do relacji: nauczyciel – uczeń, *Przegląd Pedagogiczny*, 2, 33-48, doi: <https://doi.org/10.34767/PP.2019.02.03>
- Bronk, A., Salamucha, A. (2010). Dialog jako droga do prawdy o człowieku, *Pedagogia Christiana*, 1/25, 11-32.
- Brunicki, J. (1911). W sprawie ochrony zabytków przyrody. *Sylwan: Organ Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego*, 3 (29), 132-139.

- Burger, T. (2007). Konflikt ekologiczny - specyfika i studium przypadków, (w:) C. Strawczewski (red.), *Konflikt ekologiczny*, 7-15, Warszawa: Centrum Informacji o Środowisku.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*, Boston: Houghton Mifflin.
- Dutkowski, M. (1995). *Konflikty w gospodarowaniu dobrami środowiskowymi*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
- Hułas, M. (2011). Public sociology jako nowa subdyscyplina naukowa według Michaela Burawoya, *Roczniki Nauk Społecznych*, 3 (39), 29-67.
- Ingarden, R. (1987). *Księżeczka o człowieku*, wyd. 4, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jacaszek, A. (2012). Potencjalne konflikty ekologiczne w przestrzeni miasta Wrocławia, (w:) D. Ilnicki, K. Janca (red.), *Badania regionalnych i lokalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, 181-193, Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jaskuła, S., Korporowicz, L. (2017). Współczesne paradygmaty dialogu międzykulturowego, *Edukacja Humanistyczna*, 2 (37), 33-43.
- Kosznicki, A. (2017). Modele uprawiania socjologii w ujęciu Michaela Burawoya a rola socjologa w społeczeństwie, *Progress. Journal of Young Researchers*, 1, 50-60.
- Kuncewicz, D. (2010). Rozwiązywanie problemów z partnerem a wzory relacji z rodzicami, (w:) T. Rostowska, A. Peplińska (red.), *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego*, 125-139, Warszawa: Difin.
- Kureethadam, J. (2014). *Creation in Crisis*, New York: Orbis Books.
- Latawiec, A. (2006). Dialog jako przestrzeń dla bezpieczeństwa człowieka, (w:) J. Dębowski, E. Jarmocha, A. W. Świdorski (red.), *Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej*, 201-206, Siedlce: Wyd. ODN Akademii Podlaskiej.
- Latawiec, A. (2007). Dialog jako przestrzeń spotkania w wielokulturowości, (w:) Z. Plasienkova, E. Lalikova (red.), *Osobnosť slovenskej filozofie - Igor Hrušovský*, 206-212, Bratislava: Fu SAV, IRIS.
- Latawiec, M. (2016). Rozpoznawanie granic ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 1 (14), 77-97, doi: <https://doi.org/10.21697/seb.2020.18.5.07>.
- Latawiec, M. (2020). Filozoficzne aspekty idei ochrony przyrody, (w:) P. Dąbrowski (red.), *Zaczęto się od Tatr. Historia i współczesność ochrony przyrody w Polsce*, 144-156, Kraków: Oficyna Wydawnicza WIERCHY.
- Latawiec, M., Latawiec, A. (2020), Użyteczność koncepcji przypadku Grzegorza Bugajaka w naukach przyrodniczych, *Studia Philosophiae Christianae*, 4 (56), w druku.
- Lemańska, A. (2016). Postawa człowieka wobec przyrody a skuteczność ochrony środowiska, *Teologia i Moralność*, 1 (19), 7-16, doi: <https://doi.org/10.14746/tim.2016.19.1.1>.

- Liszczy, T. (2011), *Prawo pracy*, wyd. 7, Warszawa: LexisNexis.
- Lorenz, K. (1980). Dialog, (w:) J. Mittelstraß (Hg.), *Enzyklopädie. Philosophie und Wissenschaftstheorie*, Bd. 1, Mannheim, Wien, Zürich.
- Łepko, Z. (2017). Filozoficzne obrazy przyrody ożywionej a idea zrównoważonego rozwoju, (w:) R. Sadowski, Z. Łepko, (red.), *Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju. 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundtland*, 155-168, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego.
- Parzyszek, M. (2020). Dialog w narzeczeństwie, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2 (42), 20-28, doi: <https://doi.org/10.34766/fetr.v42i2.267>.
- Pawlikowski, J.G. (1932). Ogólny rzut oka na istotę ochrony przyrody, jej znaczenie, zadania i sposoby realizacji, (w:) W. Szafer (red.), *Skarby przyrody i ich ochrona*, 1-15, Warszawa: PROP.
- Raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z dnia 26.V.1969 r. „Człowiek i jego środowisko”. (1969). Biuletyn Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO, Nr specjalny.
- Rumianowska, I. (2012). Konflikty ekologiczne a działania zbiorowe w zakresie użytkowania i ochrony środowiska przyrodniczego, *Ekonomia i Prawo*, 1 (8), 89-105, doi: <https://doi.org/10.12775/EiP.2012.006>.
- Ryś, M. (2003). Zasady ingerującego rozwiązywania konfliktów, (w:) J. Czartoszewski (red.), *Konflikty społeczno-ekologiczne*, 95-106, Warszawa: VERBINUM.
- Ryś, M., Greszta, E., Grabarczyk, K. (2019). Intelktualna, emocjonalna i działaniowa bliskość małżonków a ich gotowość do rozwiązywania konfliktów oraz przebaczenia, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2 (38), 221-254, doi: <https://doi.org/10.34766/fetr.v2i38.77>.
- Stadniczeńko, S.L. (2014). Konstytucjonalizacja dialogu społecznego, *Studia Iuridica Lublinensia*, 22, 317-332.
- Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju. (1991). *Nasza wspólna przyszłość*, tłum. U. Grzełońska i E. Kolanowska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Tyburski, W. (1999). Aksjologia ochrony środowiska przyrodniczego, (w:) J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski (red.), *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, 153-169, Warszawa: Wyd. ATK.
- Van Rossem, K. (2006). What is a Socratic Dialogue?, *Filosofie*, 1, 48-51.
- Walton, D.N. (1989). Dialogue Theory for Critical Thinking, *Argumentation*, 2 (3), 169-184, doi: <https://doi.org/10.1007/BF00128147>.
- Wieczorek, K. (1990). Dwie filozofie spotkania. Konfrontacja myśli Józefa Tischnera i Andrzeja Nowickiego, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, 1074, 97-98.

Wojcieszek, J., Wojcieszek, M. (2019). Pogłębiony wywiad indywidualny jako przestrzeń spotkania i dialogu, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2 (38), 254-260, doi: <https://doi.org/10.34766/fetr.v2i38.78>.

Wróblewski, Z. (2003). Wartościujące ujęcia przyrody w dobie kryzysu ekologicznego, (w:) J. Czartoszewski (red.), *Konflikty społeczno-ekologiczne*, 21-26, Warszawa: VERBINUM.

(Web-01), <http://europes.org/content/bio/kristof-van-rossem>, (dostęp: 9.04.2021).